

Somogyvári Mihály

Büntetőpolitika és legitimáció

Tanulmányom célja a büntetőpolitika legitimációs kérdéseinek rövid felvázolása, a főbb elméleti irányok jellegzetességének, problémáinak bemutatása. Az elméleteknek több vizsgálati aspektusa rajzolódik ki a szakirodalomban, melyek közül kettőt szeretnék röviden bemutatni. Az első talán a legnagyobb irodalmi háttérrel rendelkező rész: a büntetőpolitikára ható társadalmi nyomás kérdése; a második aspektus elsősorban a büntető igazságszolgáltatás gyakorlatában megjelenő uralmi viszonyokra, a büntetőpolitika intézményrendszerének hitelességére fókuszál, elsősorban pszichológiai, szociálpszichológiai szempontból.

I. A legitimáció fogalmi keretei

Először is megpróbálom tisztázni a legitimáció általam használt fogalmi keretét. A legitimáció mibenléte a politikaelmélet és általában a társadalomtudományok egyik legalapvetőbb, és talán legtöbbet vitatott fogalma. A tudományos viták még abban sem értenek feltétlenül egyet, hogy a legitimáció fogalma egyáltalán mire használható, azaz a politikai rendszer mely szereplőinek (vagy csak az egészének, vagy szintjének) van egyáltalán legitimációképesége. Abban sincs elfogadott konszenzus, hogy a legitimáció fogalma kizárólag a modern társadalmi és politikai viszonyokhoz kötődik-e, vagy a politikai fejlődés szintjeitől függetlenül a hatalmi viszonyok igazolására általánosságban is használható fogalom.¹

A legitimitás máig megkerülhetetlen fogalmi kereteit Max Weber nevéhez köthetjük. Megfogalmazása alapján a legitimáció lényege, hogy az uralom alatt álló emberek elismerik az uralmon lévők által igényelt tekintélyt, azaz az uralmat jogosnak és érvényesnek ismerik el. Elméletének egyik kulcsfogalma a legitimitáshit, azaz – Weber szerint – a legitimitás belső igazolást igényel. *„Magától értetődik, hogy az »uralom« – abban az értelemben, ahogy ezt a szót itt terminusként használjuk – a lehető legerősebben rá van utalva az önigazolásra, vagyis arra, hogy fennállását legitimációinak alapelveire hivatkozva igazolja.”*² Pokol Béla Weber legitimációelméletéről írt egyszerű megfogalmazásával élve *legitim egy uralom, ha az adott társadalom elfogadja azt.*³ Bibó megfogalmazása szerint *„A hatalom és hatalomgyakorlás igazolt volta, legitimitása végsőleg azon a közmeggyőződésen nyugszik, hogy a hatalmat birtokló személyek egészükben erre hivatottak, a hatalom nevében jelentkező emberi magatartások, helyzetek és parancsok egészükben kötelezőek és ésszerűek, s a hatalmat megtestesítő szabályrendszerek egészükben helyesek és célszerűek, illetőleg szükség esetén ilyenekké alakíthatók. Ez a közmeggyőződés a maga zsinórmértékeit néhány általános alapvető rendező elvben szokta kifejezni, melyeknek*

¹ Bayer J. 1997. 16-17., 33. p.

² Weber, M. 2009. 93. p.

³ Bihari M.– Pokol B. 1992. 189. p.

*fogalmazása és hangsúlya, frazeológiája és ideológiája a helyvel és korról változik ugyan [...]”.*⁴ A kortárs kutatók közül az egyik legnagyobb hatású gondolkodó David Beethem volt, aki a legitimitásnak három dimenzióját különböztette meg. Az első, hogy a hatalom megszerzése és gyakorlása *törvényes úton* zajlik-e vagy sem. A második, hogy ezek a törvények *mennyire igazolhatók* a társadalom által osztott *normákkal*, míg a harmadik meghatározott aktusokban kifejezett *társadalmi támogatottságra* utal.⁵

A fentiekben bemutatott legitimitációfogalmak bemutatását önkényesen választottam, így nem ejtettem szót Lipset, Offe vagy Habermas gondolatairól sem. Céloom azonban nem egy rövid eszmetörténeti bemutatás volt, pusztán a fogalomhasználat egyértelműsítésére szolgált. Bayer József magfogalmazása alapján, a különböző elméletek közös fogalmi halmazaként a legitimitáció *az uralom és hatalom jogosságának, illetve a hatalom valamely ténykedésének igazolása*.⁶ A téma szempontjából a legitimitáció legfontosabb fogalmi összetevője tehát, hogy a társadalom részéről egy *belső meggyőződést feltételez*, ami a hatalomgyakorlás jogossága mellett annak *helyességét, erkölcsileg elfogadható mivoltát* is magában foglalja.⁷ A legitimitáció fogalmát ezért úgy értelmezem, hogy a politikai rendszer legitimitása nem elválasztható annak összetevőitől, így a büntetőpolitikát, mint szakpolitikát, illetve az ahhoz kapcsolódó politikai intézkedéseket is legitimitációképesnek tartom. A társadalmak politikai fejlettségének szintjében sem teszek megkötéseket, úgy értelmezem, hogy a hatalom legitimitása, igazoltsága minden politikai berendezkedésnek alapvető sarokpontja, függetlenül attól, hogy a hatalmat igazoló eszmék, ideológiák, illetve a hatalom elfogadottságának megteremtésére, fenntartására használt technikák eltérő képet mutatnak koroktól és kultúráktól függően. Nem vállalkozom a legitimitáció politikaelméleti vitájában állást foglalni, illetve érvelni egyik vagy másik tudományos megközelítés mellett, így az általam választott legitimitációfogalom politikaelméleti szempontból valószínűleg vitatható, ám ez adja a legjobban használható értelmezési keretet.

II. A büntetőpolitikára ható társadalmi nyomás kérdése

Kerezsi Klára kifejti, hogy a büntetőpolitikát három oldalról megfogalmazódott elvárások rendszere formálja. *Az állampolgárok által megfogalmazott igény, azaz a társadalmi nyomás, a szakmai felvetések, elvárások, valamint a hatékony szabályozási igénnyel fellépő közszféra, ami politika és a szakmai elvárások között közvetítőrendszerként működik.* Ha a szakmai elvárások, tudományos ismeretek kevéssé képesek befolyásolni a hármas viszony alakulását, és az egyensúly felborul, akkor a politika populista irányt vesz.⁸

⁴ Bibó I. 1986. 300-301. p.

⁵ Bayer J. 1996. 67. p.; Kovács G. 2006. 24. p.

⁶ Bayer J. 1997.

⁷ Bayer J. 1997. 16. p.

⁸ Kerezsi K. 2002. 73. p.

A társadalmi elvárások politikai intézkedésekben való visszatükröződése, illetve a társadalmi érzületre alapozott büntetőpolitika a szakirodalom egyik legvitatottabb (sokszor nem érzelemmentes) problematikája. A folyamat, miszerint a szakmai racionalitások helyett a társadalmi elvárások kerülnek a büntetőpolitikai intézkedések alapjául, nemcsak hazánkban, de Nyugat-Európa⁹ számos országában és az USA-ban komoly visszhangot vált ki a kriminológusokból.¹⁰

A konfliktushelyzet leegyszerűsítve tehát azon alapszik, hogy a szakmai meggyőződések háttérbe szorulnak, és a társadalmi érzületre alapozó indokolatlanul szigorú intézkedések születnek, aminek ráadásul a haszna is kétséges. Az eltérő nézőpontú szakmai elvárások közös konszenzusa (nem csak hazánkban) szerint a társadalmi érzület döntések igazolásaként való elfogadása alapvetően hibás, és a szigorú, megtorló jellegű büntető intézkedések önmagukban nem oldják meg a problémákat, sőt kontraproduktívak lesznek.¹¹ Ha a kérdés társadalompolitikai beágyazottságát tekintjük, akkor a szakmai ellenvetés – a klasszikus büntetőpolitikai ideológiákra hajazó populista szemlélettel szemben – érthető, és el is fogadható. Felmerül azonban az a probléma, hogy a politikai döntéshozatal mennyire hagyhatja figyelmen kívül a társadalmi elvárásokat (függetlenül attól, hogy a társadalmi érzületnek mi az alapja), hiszen az a demokratikus politikai rendszer egyik fundamentuma. A társadalom bizalmának csökkenése a jogrendszerrel, az igazságszolgáltatással szemben (a szakmai elvárások helyességétől függetlenül) a rendszer legitimitásvesztésével jár.

Nem céлом sem a kriminológia szakmai elvárásait vagy felvetéseit kritizálni, sem a kialakult büntetőpolitikai gyakorlatot megkérdőjelezni, pusztán a politikai rendszer sajátosságaiból fakadó természetesnek gondolt jelenségeket magyarázni.

A társadalmi nyomás mibenléte

A szakirodalom a büntetőpolitikára helyező nyomást a bűnözéstől való félelem jelenségével, és ezzel összefüggésben az igazságszolgáltatás intézményrendszerével szembeni bizalmi hiány kérdésével kapcsolja össze. Az angol-szász kriminológiai szakirodalom egy igen közkedvelt témája a bűnözéstől való félelem jelenségének vizsgálata, melynek magyarázatára számos elmélet született, ezek bemutatásától azonban most eltekintek. Minden elmélet közös pontja viszont, hogy eredőjük és megoldásuk is társadalompolitikai kérdéseket vet fel. A büntető-igazságszolgáltatással szembeni alacsony bizalom a bűnözéstől való félelemmel is összekapcsolható, de sok más, társadalompolitikai aspektusból is értelmezhető. A társadalmi egyenlőtlenségek jellege és struktúrája éppúgy meghatározza a társadalom bizalmi szintjét, mint a bűnözéssel kapcsolatos vélt vagy valós percepciók mértéke. A büntetőpolitika

⁹ Nyugaton ennek a folyamatnak a kezdete az 1970-es évek végéhez, tulajdonképpen a treatment ideológia válságához köthető.

¹⁰ Farrall, S. – Grey, E. – Jackson, J. 2007.; Moore, S. – Shepherd, J. 2007.; Cook, C. – Lane, J. 2009.; Van de Walle, S. 2009.; Jackson, J. 2004.; Kury, H. et al 2004.

¹¹ Hack P. 2010. 34. p.

társadalompolitikai beágyazottságánál tehát nemcsak a bűnözés reprodukciójára ható tényezőket kell figyelembe venni, hanem a bűnnel és a büntetéssel szembeni attitűdök alakulását is. A büntetés igazolása, a büntetés céljának megfogalmazása és az azzal szemben támasztott társadalmi elvárások a kulturális és társadalmi környezettől egyaránt függenek.¹²

A társadalmi nyomás és a bizalmi deficit kényszere

A büntető-igazságszolgáltatás és a büntetőpolitika társadalmi megítélése nagyon sok szimbolikus tartalommal is rendelkezik, hiszen más szakpolitikákkal szemben jobban szimbolizálja a politikai rendszer egészébe vetett bizalom és morális azonosulás jellegét. A szimbolikus funkciója két dologból táplálkozik.

Először is a büntető-igazságszolgáltatás jellegéből fakadóan tehát rendelkezik egy morális tartalommal, bizonyos értemben a társadalom intézményesült igazságérzete jelenik meg benne. A mögötte lévő morális tartalmat Bibó István az „Etika és büntetőjog” című írásában fejt ki érzékletesen: „Az a felháborodás, melyet a büntetőjog intézményessé tesz és levezet, mindig egy valóságos vagy vélt erkölcsi Rosszal, bűntettel szemben való felháborodás.”¹³ Az említett tanulmányt olvasva alapvetően az rajzolódik ki Bibó felfogásából, hogy kriminológiai szempontból a büntetésnek számos funkciója és értelmezési kerete lehet, azonban elsődleges funkcióját és érvényességét alapvetően a „közösség tagjainak erkölcsi felháborodása”, illetve a „társadalom erkölcsi közmeggyőződésének” a szublimálása adja. A kriminológiai elméletek sem vitatják a büntetés megtorló funkciójának létét, sok esetben szükségességét, ám Bibó tulajdonképpen ezt helyezi gondolatköreinek középpontjába. „Hogy tehát a megtorló büntetést lehet-e védekező büntetéssel helyettesíteni, ez a kérdés nem azon dől el, vajon helyes-e vagy nem helyes [...], hanem azon, hogy a társadalomnak felháborodásra, haragra és önbíráskodásra való készsége megszűnt-e oly mértékben, hogy a megtorló büntetést mint levezetést nélkülözheti. A büntetésrendszer megtorló jellegét csak ott és annyira lehet csökkenteni, ahol és amennyire a társadalomnak felháborodásra és megtorlásra való készsége csökkent.”¹⁴

A szimbolikus funkció másik oldala a politikai rendszerben betöltött szerepére utal. Egyrészt a büntető-igazságszolgáltatás a politikai rendszer más intézményeivel szembeni bizalmat is meghatározhatja, lévén hogy azok igazságtalanságaival, diszfunkcióival szemben garantálhat a társadalom számára védelmet.¹⁵ Azaz a jogállami garanciális elemek egy kiemelkedő szektorának legitimációvesztését jelenti. A bizalmi probléma visszafelé is igaz lehet, azaz a politikai rendszer más szereplőinek „igazságtalansága”, vagy a szakpolitikai intézkedések elvártnál alacsonyabb hatékonysága, illetve a társadalompolitikai problémák tünetei is lecsapódhatnak az büntető-igazságszolgáltatás megítélésében, az azzal kapcsolatos elvárásokban. Másrészt a büntetőpolitika és intézményrendszere (elsősorban a börtön) az állam saját állampolgáraival szemben

¹² Kerezsi K. 2009. 166. p.

¹³ Bibó I. 1986. 176. p.

¹⁴ Bibó I. 1986. 175. p.

¹⁵ Van de Walle, S. 2009. 22. p.; Fagan, J. 2008. 126. p.

alkalmazott erőszak alkalmazásának egyik leglényegesebb megnyilvánulása, szimbóluma. Ha az állami erőszakkal, az erőszak szolgáltatás jellegével, igazságosságával szemben a társadalmi bizalom megroppan, úgy az súlyos következményekkel jár a politikai rendszer egészére nézve.

A politikai és politikatudományi argumentumokban is akkor válik a legitimáció kérdése jelentőssé, ha a rendszer valamilyen értelemben válságba kerül, ha a politikai rend helyessége és igazságossága melletti érvek már nem meggyőzőek,¹⁶ Szabó Miklós megfogalmazásával élve: ha „konszolidálatlan állapotok” vannak.¹⁷ Nem gondolom, hogy az intézményekkel szembeni alacsony bizalom – vagy ha a büntetőpolitika a társadalmi érzületet figyelmen kívül hagyva inkább szakmai elvárásokat venne alapul – illegitimé tenné a politikai rendszert. Sok más szakpolitika esetén találunk erre példát. De ha a hatalom nem tükrözi vissza a társadalom által vallott értékeket és normákat, úgy az legitimációs deficithez vezethet.¹⁸ Ez nem jelenti automatikusan a rendszer illegitim voltát, de erodálja azt.

A társadalmi elvárásokat kiszolgáló büntetőpolitika így lényegében a társadalom bűnéretére, a büntetőpolitikától független társadalompolitikai problémákra és a büntető-igazságszolgáltatással szembeni bizalmatlanságára adott szakpolitikailag nem feltétlenül igazolható, de természetes politikai válaszreakció. Könnyen növelheti a legitimitást, a belőle fakadó, szakmai értelemben vett diszfunkciók viszont máshol csapódnak le, így eredményessége (vagy eredménytelensége) csak hosszútávon mérhető igazán. A társadalmi érzületet kiszolgáló politikai intézkedések haszna azonban könnyen kontraproduktív lehet. A rövidtávon megjelenő siker ellenére a szükséges társadalompolitikai intézkedések hiányában tényleges eredmény soha nem realizálódik, így a bizalmatlanság, és a társadalom hangulata érdemben nem változik.¹⁹ Ám a tapasztalatok alapján ez nem jelenti a klaszikus büntetőpolitika átértékelését vagy felülbírálatát, sőt, egyre irracionálisabb intézkedésekhez vezethet. „A demokratikus országokban egyre hangsúlyosabbá váltak a kontroll eszközei, és erősödtek a kényszerítő elemek. A büntetőpolitika például az Egyesült Államokban már az 1980-as évek elejétől az érzelmileg túlfűtött nagypolitika rangjára emelkedett. [...] Amerikában azóta a bűnözés ellen meghirdetett »háború« politikai illúzióival is le kellett számolni. A villámháború nem vezetett tartós eredményre, a permanens háborúra pedig a legkorszerűbbnek tartott civilizáció nem tudott berendezkedni. A kontrollnak mint a társadalom szervező elvének alkalmazásába vetett hit azonban tartósan bizonyult, és ma már ott ez hatja át az intim szférát is.”²⁰ Ez a büntetőpolitika legitimációjának csapdahelyzetére is felhívja a figyelmet. Azaz a bizalmatlanság és a legitimációs deficitre adott természetes politikai reakció a szigorítás, ami a társadalmi elvárásoknak is megfelel. Azonban a sikertelenség – más társadalompolitikai intézkedések hiányában – eleve kódolva van, ami csak újabb szigorításokat eredményez.

¹⁶ Kovács G. 2006. 21. p.

¹⁷ Szabó M. 1989. 277. p.

¹⁸ Bayer J. 1996. 67. p.

¹⁹ Hack P. 2010. 34. p.

²⁰ Gönczöl K. 2006. 34. p.

Jeffrey Fagan már hivatkozott tanulmányában nyújt összefoglalót a büntető-igazságszolgáltatással szembeni bizalom szimbolikus tartalmának és az erre adott büntetőpolitikai válaszok csapdahelyzetéről. Felmérések alapján az igazságszolgáltatás intézményrendszerével szembeni társadalmi megítélés teljesen elválik a valós bűnözési adatoktól. A bizalmi deficit viszont a büntető-igazságszolgáltatás már említett szimbolikus tartalma miatt a politikai rendszer egészét kérdőjelezi meg. Pontosán ez az, ami miatt viszont a büntetőpolitika a „nagypolitika” szintjén tudja tartani magát. A válaszként megjelenő büntetőpolitikai intézkedések viszont nem tudnak megoldást kínálni sem a bűnözésre ható társadalmi reprodukciós folyamatokra és a bizalmi deficit társadalompolitikai eredőjére sem, ami a folyamat spirálozódásához vezet.²¹

Fontos ezen a ponton megjegyezni, hogy az a jelenség, hogy a büntetés szakmai és politikai értelmezése elválik egymástól, az részben értelmezhető a bizalmi deficit kényszere miatt is. Azonban a (véleményem szerint) „természetes” politikai folyamatok mellett – pont a társadalmi felháborodás és morális színezet miatt –, a büntetőpolitika óriási és csábító potenciállal rendelkezik. Az egyik esetben arról van szó, hogy a társadalmi nyomás helyezi kényszerpályára a politikai döntéshozatalt, ami legitimitása miatt egy spirálozódó folyamatba kerül. A másik ezzel szemben arra utal, amikor a politikai döntéshozatal maga generálja a társadalmi felháborodást úgy, hogy bizonyos döntéseit legitimálja. Ez különösen csábító lehet főleg a nem büntetőpolitikai természetű társadalmi problémák, feszültségek megoldása, illetve az azok gyors megoldására tett ígéretek terén. Bibó már többször hivatkozott tanulmányában is felhívja erre a figyelmet. *„Jogosult tehát a bizalmatlanság a jogrendszer olyan alakulásával szemben, melynél az államhatalom [...] a büntetőjog megtorlásos jellegével kapcsolatos érzelmeket maga igyekszik felkelteni és a közösség felháborodásra való készségét a kezében levő eszközökkel növelni.”*²²

A legitimációs felvetés nehézsége

A társadalmi igényekre alapozott büntetőpolitika talán egyik legproblematicusabb része annak tettenérhetősége. Azaz, valóban társadalmi érzületet szolgál-e ki vagy sem. Tény, hogy a társadalmi nyomás kérdésének részelemei mérhetők. A hazai és nemzetközi közvélemény-kutatások és statisztikai adatbázisok segítségével jól mérhetők és visszaigazolhatók a bűnözéstől való félelem különböző aspektusai, a politikai rendszer összetevőivel szembeni bizalmatlanság, a börtön-ráták stb. A politika szemszögéből viszont a kérdés bonyolultabb, hiszen a büntetőpolitika „eredményeinek” pártpreferenciában vagy a választói szavazatokban is mérhető módon kellene megjelenniük. Tehát a szakmai vita létjogosultságát kérdőjelezi meg, hogy a választói oldalról van-e a kérdésnek relevanciája. Nagyon nehéz mérni ugyanis, hogy egy párt programjában mely szakpolitikák, milyen erővel esnek latba. Ezt még azoknál a pártoknál is nehéz mérni, amelyeknél a

²¹ Fagan, J. 2008. 123-126. p.

²² Bibó I. 1986. 176. p.

büntetőpolitikai intézkedések kiemelt politikai önmeghatározásként jelennek meg. Nehéz megítélni ugyanis a protest szavazatok arányát, illetve, hogy egyes (alapvetően nem bűnügyi) társadalmi problémákra adott büntetőpolitikai természetű koncepciók mennyire esnek latba a választásokon. Továbbá, hogy egy eddig kezelhetetlennek tűnő társadalompolitikai problémára adott büntetőpolitikai természetű elképzelés tartalma vagy pusztán a határozottnak tűnő politikai válasz az, ami a szavazókat megmozgatja.

III. A büntető-igazságszolgáltatás viszonyainak legitimitása

Az elsősorban angolszász kriminológiai elméletek egy csoportja a legitimáció kérdésében az uralmi viszonyokat az igazságszolgáltatás mikrokörnyezetére vonatkoztatja. Az uralmi viszony egyik oldalán a bíróságok és a börtönök, a másik oldalán a fogvatartottak állnak. A büntetőpolitika legitimációjának ilyen értelmezése már nem a politikai rendszer részének vagy egészének társadalmi legitimitációját, hanem az uralmi viszonyok egy speciális színterét helyezi a fókuszba. Az alapvetően szociálpszichológiai szemléletű kutatások ezen iránya arra helyezi a hangsúlyt, hogy hogyan éli meg az egyén az eljárást, aki a (jog)hatósággal kerül szembe. Az elméletek alapja, hogy a legitimitás döntően azon eljárások méltányosságához és korrektségéhez kötődik, amelyeken keresztül a hatóság gyakorolja a hatalmát.²³ A legitimáció ezen értelmezés szerint tehát:

- a) a büntető-igazságszolgáltatás és az annak alávetettek közti viszonyra,
- b) az alkalmazott elvek és gyakorlatok igazságosságára, méltányosságára,
- c) az uralmi viszony másik oldaláról tekintve a börtön által (reintegrációs feladataként) közvetíteni próbált normák és értékek elfogadottságára fókuszál.²⁴

Ezek a fogalmi keretek hasonlóak azokhoz, amelyeket a legitim uralom viszonyrendszerének leírására használunk. A legitimáció ilyen értelmezése azonban több szempontból is problémás lesz.

A közvetített normák elfogadottsága és hitelessége

A legitimáció ilyen értelmezése alapján a közvetített normák elfogadottsága, hitelessége két szempontból is jelentkezhetsz legitimációs problémaként. Az első a felügyelői állományra vonatkozik. Azaz, a fogvatartottaktól elvárt normák és kívánt viselkedési formák közvetítőjeként megjelenő felügyelet a) maga mennyire hisz a büntetőpolitikai elvekben és gyakorlatban, b) ők maguk mennyire tudnak megfelelni ezeknek a normáknak. Amennyiben feltételezzük, hogy a börtönöknek a fogvatartottak felügyeletén kívül más reintegrációs funkciót is be kell tölteniük, úgy a sikerhez az infrastrukturális lehetőségeken, a szakpolitikák szintjén megfogalmazott igényeken és elvárásokon túl, a személyi állomány attitűdjeit is figyelembe kell venni. A hitelesség kérdésének másik aspektusa, amikor a társadalompolitikai intézményrendszer nem tudja biztosítani a fogvatartott számára a szabadulás után (vagy előtt) az elvárt normák

²³ Tyler, T. 2006. 382. p.; Tyler, T. 2010. 127-128. p.; Jackson, J. et al 2010. 5. p.

²⁴ Tyler, T. 2010.; Tyler, T. 2006.; Liebling, A. 2000.; Jackson, J. et al 2010. 5-6. p.

szerinti életvitel minimumfeltételeit, és a börtön által közvetített értékek hiteltelenné válnak. Ez viszont a fogvatartottak oldaláról csökkenti a börtönök normaközvetítő (ebben az értelemben nevelési) funkciójának legitimitását, csökkenti az esélyét annak, hogy valóban kialakuljon egy belső meggyőződés és igény az elvárt viselkedési mintákkal kapcsolatban. Ezen a ponton ugyanazzal a problémával találkozunk, mint sok más esetben a büntetőpolitikai kérdések terén, azaz más természetű társadalmi, szociális konfliktusok vetülnek ki az igazságszolgáltatás intézményére. A közvetített értékek hitelessége tehát nagyban függ a kikényszerített uralmi viszony jellegzetességeitől, illetve attól a társadalmi környezettől, ahonnan a fogvatartott érkezik, és ahová visszamegy szabadulása után.

A fogvatartottak belső meggyőződésének igénye a közvetített normák szempontjából a kriminálpedagógia, illetve a börtönök nevelési feladatainak egyik alapja. Annak a megítélése azonban, hogy a fogvatartottak mennyire fogadják el a számukra közvetített normákat és a normák közvetítésben a börtönt mint legitim autoritást, nagyon nehéz feladat; a megítélés értelmezésében számos torzító tényező lép fel. A fogvatartotti oldalról a manipulatív tényezőket is figyelembe kell venni, hiszen az elvárt normák (látszólagos) elfogadása például a korábbi szabadulás, más intézetbe való átszállítás feltételének egyik meghatározó elemeként is tekinthető (pl. az oktatásban, a munkáltatásban való részvétel). Egyszerűbben fogalmazva: a börtön által elvárt normákhoz való alkalmazkodás a börtönélet nehézségeivel szembeni megküzdési stratégia része is lehet, ám ez nem feltétlenül jelenti azt, hogy a fogvatartott valóban elfogadja a fogvatartás alatt kikényszerített viselkedési normákat. Sejthető, hogy ez a folyamat nemcsak a börtön falain belül értelmezhető, hiszen a kikényszerített uralom önmagában hordozza a manipulatív alkalmazkodást, ami viszont nem egyenlő a legitimitációval. Az elméletek paradoxonja tehát az, hogy a büntető-igazságszolgáltatás (legális jogi keretek között ugyan) egy erőszakkal kikényszerített és fenntartott uralmi viszonyban próbálja a legitim rendszer igényét felállítani.

A viszonyok problémája

Az igazságszolgáltatási procedúra korrektségének más aspektusa is szorosan kapcsolódik ahhoz a megállapításhoz, miszerint a büntetőpolitika egyes társadalompolitikai problémákra adott válaszként is értelmezhető. Így a legitimitáció kérdését több kutató kapcsolja például az igazságszolgáltatás különböző szintjein megjelenő szociális és etnikai problémákhoz, így az etnikai profilalkotás, vagy az etnikumok bíróságok előtti és a börtönökben megjelenő felülreprezentáltságához, illetve a fogvatartottakkal szembeni bánásmód kérdéséhez.²⁵ Példaképp hozhatjuk az angliai *Her Majesty's Inspectorate of Prisons for England and Wales* 2010-ben publikált vizsgálatát, ami egy 2008-ban végzett

²⁵ Helms, R. 2009.12. p.; Dolovich, S. 2004. 3-4. p.; Jackson, J. et al 2010. 9. p.; Fagan, J. 2006.

survey kutatás eredményeit vázolja.²⁶ Akkor több mint 9 000 kérdőívet vettek fel angliai fogvatartottak között. A téma szempontjából a vizsgálat legfontosabb része a viktimizációs felmérés volt. A kérdésekre adott válaszok alapján a muszlim és a nem muszlim megkérdezettek között a személyi állomány által elkövetett bántalmazások aránya 37% és 24% lett. A fenyegetések és megfélemlítések aránya 31%-ot, illetve 20%-ot mutatott a két vizsgált csoport között. A felmérés szerint a legrosszabb helyzet a fiatalkorúak intézetében és az előzetes letartóztatásban lévők fogvatartására is szolgáló (a hazai szisztémában a „megyei előzetes-házakhoz” leginkább hasonlító) intézetekben volt tapasztalható. A megkérdezett muszlimok 48%-a gondolta úgy, hogy a bánásmód alapja az etnikai hovatartozása (szemben a nem muszlimok 9%-ával), illetve vallási hovatartozása (45, illetve 9%).²⁷

A kérdőívek eredményei a fogvatartottak beszámolóján alapulnak, így azok valóságtartalma más oldalról nem igazolt, a kutatás ellenben rávilágít az angol börtönrendszer bizonyos, a legitimitás szempontjából is érdekes diszfunkcióira. A bánásmód szempontjából a legitimációs kérdés ott fogható meg, hogy az egyén és a börtön viszonyában a börtön mennyire tud megfelelni a társadalom által alkalmazott törvényi és erkölcsi normáknak. Önmagában egy-egy eset, vagy egy börtön működésének szakmai hibái nem jelentenek a büntetőpolitika legitimációjának deficitjét. Ez akkor válik problémává, ha a rendszer egészére jellemzőek ezek az anomáliák, továbbá ha a társadalom valóban érzékeny a börtönökön belüli állapotokra, illetve a reintegrációs feladatokkal kapcsolatban is létezik valós társadalmi elvárás. A büntetőpolitika legitimációja, értelmezésem szerint, ugyanis még a börtönök világán belül, a fogvatartott-felügyelő viszonyában sem a fogvatartottól nyeri a legitimitását. Más szóval a börtönök túltelítettsége, az alkalmazott büntetési elvek és gyakorlatok szigorúsága, az etnikai felülreprezentáltság is lehet legitim, ha az a társadalmi normákat tükrözi, és a börtönökön belüli viszonyokkal a társadalom azonosulni tud. Az etnikai színezetű társadalmi konfliktusok esetében például az a paradox helyzet állhat elő, hogy a muszlimok börtönökön belüli felülreprezentáltságának következménye lehet a velük szemben lévő negatív attitűd, ami valószínűsíteni fogja, hogy a szociális, kulturális és kisebbségpolitikai térről büntetőpolitikai mezőre tereljük a probléma feloldását. Ez csak rontani fog a helyzeten, így tovább növekszik a számuk, és a folyamat csak spirálozódik, ami egyben legitimálni is fogja az etnikai felülreprezentáltság kérdését. A szociális vetület legitimitása is hasonló analógián működik. Ha nagyok a társadalmi egyenlőtlenségek, a társadalom jelentős része él szegénységben, és a börtönön kívüli, illetve az azon belüli körülmények között nincs jelentős különbség, vagy ha a társadalmi egyenlőtlenségek társadalmi törésvonalakra is épülnek (lásd például a muszlimok helyzete), úgy a társadalom figyelme a börtönön belüli viszonyokra kevésbé lehet érzékeny.

²⁶ Bhuiand, H. - Nettleingham, L. 2010.

²⁷ Bhuiand, H. - Nettleingham, L. 2010.

Összességében a fogvatartottakkal való uralmi viszony jellegzetességei és a közvetített normák elfogadásának célja valóban leírhatók a legitimitáció fogalmi kereteivel, azonban inkább vetnek fel kriminálpedagógiai kérdéseket, mint legitimitációs problémákat. Ez részben abból fakad, hogy egy erőszakkal kikényszerített (vagy kikényszeríthető) totális rendszerben a legitimitáció, véleményem szerint, nem értelmezhető fogalom. A probléma másik oldala, hogy a büntetőpolitika intézményrendszerének működése, az abban megjelenő elvek és gyakorlatok, a társadalom egészétől nyerik legitimitásukat. Így a legitimitáció társadalmi bázisát sokkal inkább adják a sértettek, a potenciális sértettek, vagy a társadalom igazságérzete és nem annak közvetlen alávetettjei (függetlenül attól, hogy az alkalmazott elvek és gyakorlatok mennyire ellentmondásosak vagy kontraproduktívak). Így a bánásmód, a közvetített normák hitelessége, a szociális és etnikai vetület is inkább a büntetőpolitikára ható társadalmi nyomás szempontjából értelmezhető.

IV. Összegzés

A társadalmi elvárások politikai intézkedésekben való visszatükröződése, illetve a társadalmi érzületre alapozott büntetőpolitika a kriminológiai szakirodalmak egyik legvitatottabb problematikája. A dilemma lényege, hogy a társadalmi érzület politikai döntések igazolásaként való elfogadása szakmailag kritizálható, és az intézkedések könnyen kontraproduktívá is válhatnak. Felmerül azonban az a probléma, hogy a politikai döntéshozatal mennyire hagyhatja figyelmen kívül a társadalmi elvárásokat, függetlenül attól, hogy a társadalmi érzületnek mi az alapja, hiszen az a demokratikus politikai rendszer egyik fundamentuma.

A büntetőpolitika legitimitációjának másik fő értelmezése már nem a politikai rendszer részének vagy egészének társadalmi legitimitációjára, hanem az egyén és a büntetőpolitika intézményrendszerének hatalmi viszonyaira helyezi a hangsúlyt. Bár a büntetés-végrehajtás reintegrációs feladatainak értelmezésében ez nem figyelmen kívül hagyható szempont, az elméletek legnagyobb problémája, hogy a legitimitáció egyáltalán mennyire értelmezhető a kikényszerített uralom viszonyában.

Irodalomjegyzék

- Bayer József: A legitimációs válság folyamatossága. In: Politikatudományi Szemle, 1996/3.
- Bayer József: A politikai legitimitás. Budapest, Napvilág – Scientia Humana, 1997.
- Bhuiand, Hindpal Singh – Nettleingham, Laura: Muslim prisoners' experiences: A A thematic review. HM Inspectorate of Prisons, 2010.
- Bibó István: Etika és büntetőjog. In: Válogatott tanulmányok I.; IV. Budapest, Magvető Kiadó, 1986.
- Bihari Mihály – Pokol Béla: Politológia. Budapest, ELTE, 1992.
- Fagan, Jeffrey: Legitimacy and criminal justice. Ohio State Journal of Criminal Law, 2008. 6/1.
- Gönczöl Katalin: A nagypolitika rangjára emelkedett büntetőpolitika. Jogtudományi közlöny, 2002/5.
- Gönczöl Katalin: A szolgáltatott igazság. In: Jacsó Judit (szerk.): Bizalom – társadalom – bűnözés. Az Az ötödik Országos Kriminológiai Vándorgyűlés (Szeged, 2005. október 6-7.). Miskolc, 2006. (Kriminológiai Közlemények Különkiadás)
- Hack Péter: Kriminálpolitikai paradigmák ütközése. In: Vig Dávid (szerk.): A A globalizáció kihívásai – kriminálpolitikai válaszok. Budapest, Magyar Kriminológiai Társaság, 2010. (Kriminológiai Közlemények 68.)
- Helms, Ronald: Modeling the politics of punishment: A A conceptual and empirical analysis of 'law in action' in criminal sentencing. Journal of Criminal Justice, (37), 2009.
- Jackson, Jonathan et al: Legitimacy and procedural justice in prisons. In: HM Prison Service Journal, (191), 2010.
- Jacsó Judit (szerk.): Bizalom – társadalom – bűnözés. Az Az ötödik Országos Kriminológiai Vándorgyűlés (Szeged, 2005. október 6-7.). Miskolc, 2006. (Kriminológiai Közlemények Különkiadás)
- Kerecsi Klára: Az alternatív szankciók helye és szerepe a büntetőjog szankciórendszerében. In: Irk Ferenc (szerk.): Kriminológiai tanulmányok 39. Budapest, OKRI, 2002.
- Kerecsi Klára: Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája. Budapest, Complex Kiadó, 2006.
- Kerecsi Klára: Közösségi büntetések és pártfogó felügyelet. In: Borbíró Andrea et al (szerk.): A A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve II. Budapest, IRM, 2009.
- Kerecsi Klára: Vélemények a bűnről és büntetésről – egy lakossági attitűdvizsgálat tapasztalatai. In: Irk Ferenc (szerk.): Kriminológiai tanulmányok 43. Budapest, OKRI, 2006.
- Kovács Gábor: Demokrácia, válság, legitimitás. Kellék, 29. szám. 2006.
- Liebling, Alison: Prison officers, policing and the use of discretion. In: Theoretical Criminology, 2000/4.
- Szabó Mikós: A A legitimáció történeti alakváltozásai. In: Tallár Ferenc (szerk.): Politikai kultúra Magyarországon 1896-1986. Budapest, Medvetánc könyvek, 1989.
- Tyler, Tom R.: Legitimacy in corrections. Criminology and Public Policy, (9), 2010.
- Tyler, Tom R.: Psychological perspectives on legitimacy and legitimation. Annual Review of Psychology, (57), 2006.
- Van de Walle, Steven: Trust in the justice system. HM Prison Service Journal, (183), 2009.
- Weber, Max: Állam, politika, tudomány. Budapest, KJK, 1970.
- Weber, Max: Politikai szociológia. Budapest, Helikon, 2009.

Egyéb hivatkozott irodalmak

- Cook, Carrie L. – Lane, Jodi: The place of public fear in sentencing and correctional policy. *Journal of Criminal Justice*, (37), 2009.
- Dolovich, Sharon: Legitimate punishment in liberal democracy. Los Angeles, University of California, Research Paper, No. 04-1, 2004.
- Farrall, Stephen – Gray, Emily – Jackson, Jonathan: Theorising the fear of crime: The cultural and social significance of insecurities about crime. *Experience and Expression in the Fear of Crime*, Working Paper, No. 5, 2007.
- Jackson Jonathan: Experience and expression – social and cultural significance in the fear of crime. *British Journal of Criminology*, 44, 2004.
- Kury, Helmut et al: Fear of crime as background of penal politics? In: Mesko, Gorazd – Pagon, Milan – Dobovsek, Bojan (szerk.): *Policing in Central and Eastern Europe: dilemmas of contemporary criminal justice*. Maribor, University of Maribor, 2004.
- Moore, Simon – Shepherd, Jonathan: The elements and prevalence of fear. *British Journal of Criminology*, 47, 2007.